

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ СЕЛЯНИН

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

2010 рік
Випуск 12

Редакційна колегія:

Морозов А.Г. – доктор іст. наук, професор, відповідальний редактор;
Марочко В.І. – доктор іст. наук, провідний наук. співробітник, заступник відповідального редактора;
Корнюк С.В. – доктор іст. наук, доцент, відповідальний секретар;
Башенко М.І. – доктор с-г. наук, професор, академік УААН;
Гоцуляк В.В. – доктор іст. наук, професор;
Гуржій О.І. – доктор іст. наук, професор;
Даниленко В.М. – доктор іст. наук, член-кор. НАНУ;
Івангородський К.В. – канд. іст. наук, доцент;
Земзюліна Н.І. – канд. іст. наук, доцент;
Калініченко В.В. – доктор іст. наук, професор;
Кузьмінський А.І. – доктор пед. наук, професор;
Кульчицький С.В. – доктор іст. наук, професор;
Лях С.Р. – доктор іст. наук, професор;
Масненко В.В. – доктор іст. наук, професор;
Мельниченко В.М. – канд. іст. наук, професор;
Моця О.П. – доктор іст. наук, член-кор. НАНУ;
Панченко П.П. – доктор іст. наук, професор;
Перехрест О.Г. – канд. іст. наук, професор;
Рєєнт О.П. – доктор іст. наук, член-кор. НАНУ;
Темченко А.І. – канд. іст. наук, доцент;
Чабан А.Ю. – доктор іст. наук, професор.

Редколегія висловлює
щирю подяку за сприяння
у підготовці випуску
депутату Черкаської обласної ради,
почесному голові асоціації “Незалежне
об’єднання сільськогосподарських
виробників Чорнобаївського району”,
почесному голові фонду
ім. І.М.Піддубного

**Петру Григоровичу
Душейку**

та керівництву корпорації “Дніпро”

**Андрію Петровичу Душейку,
Григорію Петровичу Душейку,
Олексію Петровичу Душейку**

Засновники – Інститут історії України НАН України,
Черкаський національний університет ім. Б.Хмельницького

Постановою Президії Вищої атестаційної комісії України
від 12.06.2002 р. № 1-05/6 (Перелік № 10)
zareєстровано фаховим виданням з історії

Видається за рішенням Вченої ради
Черкаського національного університету
(протокол №9 від 19.06.2010 р.)

Видання здійснюється за організаційної підтримки
Наукового товариства істориків-аграрників та
Науково-дослідного інституту селянства

ISBN 966-7986-12-8

© Інститут історії України НАН України, 2010
© Черкаський національний університет, 2010
© Автори статей, 2010

ЗМІСТ

До 10-ї річниці діяльності Наукового товариства істориків-аграрників

Фареній І.А. Десять років діяльності Наукового товариства істориків-аграрників	6
Бондар В.В. Наукове товариство істориків-аграрників	8
Бушин М.І. Секція Наукового товариства істориків-аграрників в Черкаському державному технологічному університеті	10
Землюліна Н.І. Секція гендерних проблем села (гендерного паритету українського суспільства)	12
Мельниченко В.М. Секція з аграрної історії Черкащини	13

Історіографія, джерелознавство та методологія досліджень аграрної історії

Рєєнт О.П. Світовий сільськогосподарський ринок і сільське господарство України (1861 – 1917 рр.): сучасне бачення проблеми	15
Герінбург О.В. Вивчення сезонного „уходництва” сільськогосподарських працівників земськими статистиками Херсонської губернії	17
Гоцуляк В.В. Дослідження аграрної і соціальної історії пореформеного селянства та деяких аспектів інституціоналізації як форми організації наукових досліджень в сучасній історіографії	20
Захарченко М.В. Основні тенденції вивчення радянськими істориками освіти на селі в Українській СРР в 20-х рр. ХХ ст.	24
Крайсвітнія Ю.В. Дослідження юридичних аспектів Столипінської аграрної реформи у дорадянській історіографії	26
Масненко В.В. “Пасічник”, або “краший землероб” історичної ниви: аграрні сюжети наукової спадщини Віталія Підгаєцького	28
Мельниченко В.М. Історія сіл у краєзнавчих дослідженнях (на прикладі Черкащини)	31
Морозов А.Г., Лазуренко В.М. Селянин-власник часів НЕПу: хто він? З історії формування класового жупеля „куркуль”	33
Степанчук Ю.С. Тема державності України другої половини XVII – XVIII ст. у публікаціях „Українського історичного журналу” на межі 1980-1990-х рр.	37
Тараненко О.М. Історіографія аграрної політики П. Скоропадського: стан наукового вивчення та періодизація	39
Шаравара Т.О. Дорадянська історіографія соціально-економічних наслідків аграрних реформ другої половини XIX ст.	44

Аграрна історія в іменах

Велигорский В.Н. Репресии ученых-аграрников в Среднем Поволжье в 30-е гг. ХХ в.	48
Волос О.В. Агрономічна діяльність земців Херсонської губернії	49
Глазунов Г.О. Міністерська доля як момент істини	52
Завадська І.М., Палилюцько М.І. Інтеграція ідеї громадської агрономії в сільському господарстві України в першій чверті ХХ ст.	56
Каденюк О.С. Засади діяльності громадської агрономії в західноукраїнському селі Східної Галичини у міжвоєнний період (1919–1939 рр.)	59
Костенко О.О. Внесок вчених аграріїв Київщини у становлення сільськогосподарської науки та освіти в Україні (кінець XIX ст. – початок ХХ ст.)	62
Лук’яненко О.В. Освітяни Полтавщини: на межі сільської практики та господарської теорії (1956–1957 рр.)	65
Орлик В.М. Микола Бржеський – дослідник оподаткування селянства в Російській імперії	67
Пашенко В.В. „Продовольство з України” (діяльність Олександра Шліхтера по вивезенню продовольства з українського села до РРФСР)	69
Тригуб П.М. Трагічна доля директора радгоспу	72

Етнокультурне буття, духовність і світогляд селянства

Біда О.А., Прокопенко Л.І. Удосконалення вищої педагогічної освіти в системі наукових досліджень лабораторії „проблеми сільської початкової школи”	76
Венгерська В.О. Селяни Правобережної України: регіональні особливості пошуку національної ідентичності	78

Голиш Г.М. Розвиток освіти українського села в період нової економічної політики 1921 – 1929 рр. (на матеріалах історії Чапаєвської (богушковослобідської) школи Золотоніського району Черкаської округи)	80
Драч О.О. Вища жіноча освіта у внутрішній політиці уряду Російської імперії у другій половині XIX ст.	82
Книга М.Д. Типи женських сільськогосподарських шкіл в кінці XIX – початку XX вв.	85
Кучеренко Г.В. Організація освіти сільської молоді у повоєнний період (1943–1950 рр.)	87
Лахач Т.О. Політика радянської влади щодо моралі та світогляду селянських родин у Радянській Україні 1930-х рр.	91
Лозовий В.С. Сприйняття селянством більшовиків та радянської влади у період Директорії УНР	92
Мазуркевич А.В. Рівень розвитку закладів культури як показник якості життя сільського населення України в 60-х – 80-х рр. XX ст.	95
Михайлюк О.В. Взаємини між селянством і владою в українських губерніях Російської імперії на початку XX ст.	98
Опря Б.О. Господарська діяльність православного парафіяльного духовництва в другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Правобережної України)	102
Петренко І.М. Чернецтво як привід для розлучення подружжя серед сільського населення XVIII ст.	105
Портнова Т.В. Лихо з розуму: проблема впливу освіти на селянську культуру в українській суспільній думці другої половини XIX ст.	107
Приймак О.М. Традиційні архетипи самоорганізації південноукраїнського селянства наприкінці XIX – початку XX ст.	109
Ситник О.М. Ідеологічна політика більшовиків стосовно українського селянства упродовж 1920-х – початку 1930-х рр.	112
Темченко А.І. Семантика просторово-тілесних розташувань	117
Тупчієнко М.П. Семантичні паралелі технологій обробки коноплі та заліза в народних уявленнях східних слов'ян	120
Тхоржевська Т.В. Побратимство / посестринство в українському селі: „хлібні сестри” та „горілчані брати” (друга половина XX – початок XXI ст.)	121
Якиминська Л.В. Влада у світоглядних уявленнях українців (за матеріалами фольклорних текстів Степового Побужжя)	123

Специфіка аграрних відносин середньовіччя та раннього нового часу

Івангородський К.В. Селянський чинник у генезі українського козацтва	126
Кочерга В.А., Шамрай М.Г. Соціальна політика гетьмана І. Мазепи	131
Милешина Н.А. Экономические проблемы помещичьего хозяйства во второй половине XVIII столетия	134
Михайлюк Ю.М. Татарські набіги на землі Південної Київщини в останній чверті XV – першій половині XVI ст.	136
Овсінський Ю.В. Методи та окремі рецепти фітваркової ветеринарії в Подільському воєводстві Речі Посполитої у першій половині XVIII ст.	139
Чорний М.І. Млини церковної власності в межах передмість і приміських земель Львова у XIV – першій половині XIX ст.	142

Селянство в умовах капіталістичних трансформацій і суспільно-політичних потрясінь XIX – початку XX ст.

Берестовий А.І. Законодавче забезпечення повноважень податкового інспектора в Російській імперії у другій половині XIX ст.	147
Бундак О.А. Розвиток транспорту на Волині та його роль для економіки краю (друга половина XIX – початок XX ст.)	150
Буравченко Р.В. Розвиток цукрової промисловості на українських землях в 1861-1914 рр.	154
Гордуновський О.М. Купецтво як основний суб'єкт торгівлі хлібом на Півдні України в XIX ст.	157
Гусс К.С. До питання про виникнення фабрично-трудова законодавства в Російській імперії у післяреформений період	161
Дем'янюк О.Й. Волинське селянство у початковий період Української революції 1917 – 1921 рр.	163
Десятніков І.В. Захворюваність і травматизм сільськогосподарських робітників в Україні (кінець XIX – початок XX ст.)	166
Єрмілов В.С. Проблема оплати медичної допомоги сільському населенню земств в останній третині XIX ст.	169

Іващенко В.А. Податкова політика гетьманського уряду в українському селі (квітень – листопад 1918 р.)	171
Калиняк Л.Д. Стронніцтво людове – організатор селянського страйку 1937 року в Західній Україні	173
Корновенко С.В. „Декларація генерала Денікіна з земельного питання”: її суспільно-політичний резонанс	176
Мойсієнко В.М. Теоретико-історичні аспекти правового регулювання земельного сервітуту на території України (друга половина XIX – початок XX ст.)	180
Овчаренко О.І., Сухушина О.В. Аграрне питання в Боснії і Герцеговині напередодні та під час повстання 1875 – 1878 років	183
Олійник І.В. Моделі успішної модернізації селянських господарств Правобережної України на початку XX ст.	186
Передерій І.Г. Український хліборобський рух в умовах суспільно-політичних процесів 1917 – 1918 рр.	189
Посадский А.В. Крестьянство периода модернизации: аспекты трансформации	191
Рачковський Г.В. Розвиток мережі сільських поселень Середнього Полісся у кінці XIX – середині XX ст.	194
Суханова Н.И. Аграрная политика Добровольческой армии на Ставрополье	197

Українська селянська кооперація

Вісин В.В. Соціально-економічні умови відродження та розвитку української сільськогосподарської кооперації у Волинському воєводстві в 20-х роках XX ст.	201
Власенко В.М. Кооперативний досвід міжвоєнної української політичної еміграції в Румунії	203
Глушан О.В. „Історія кооперації” С.В. Бородаєвського як пам’ятка української кооперативної думки	206
Дулгерова О.М. Діяльність сільськогосподарської кооперації з розвитку насінництва	208
Земзюліна Н.І. Міжнародний і вітчизняний досвід кооперативних об’єднань: питання теорії та практики	211
Лазуренко В.М. Селянські господарства України заможного (фермерського) типу у системі радянської сільськогосподарської кооперації в добу НЕПу	215
Олянич В.В. Розвиток кустарно-ремісничої та кооперативної промисловості на Лівобережній Україні у 20-х рр. XX ст.	220
Онiпко Т.В. Внесок млинарської галузі вітчизняної споживчої кооперації у розв’язання продовольчих проблем (1926 – 1928 рр.)	223
Пятницькова І.В. Благодійна діяльність кооперативних товариств Південної України у кінці XIX – на початку XX ст.	226
Романюк І.М., Романюк Б.І. Господарська діяльність спеціалізованого всеукраїнського кооперативного товариства „Кооптах”, у середині 20-х років XX ст.	228

Аграрний розвиток у XX – на початку XXI ст.

Барабаш Ю.В. Проблеми сільської охорони здоров’я в Донбасі у 20-х рр. XX ст.	231
Білик О.А. Економічне підґрунтя становлення радянської влади в українському селі на початку 20-х рр. XX ст.	232
Верховцева І.Г. Село Південної Бессарабії в умовах радянської влади краю	235
Гальчак С.Д. Репатріанти як важливе джерело трудових ресурсів Поділля	238
Гальченко С.І. Диференційоване забезпечення населення УРСР згідно карткової системи у завершальний період Великої Вітчизняної війни	241
Гончаренко О.М. Сільські управи в системі окупаційного апарату влади райхскомісаріату „Україна”: організаційна структура, компетенція та досвід функціонування (1941 – 1944 рр.)	243
Горбатюк О.С. Десятирічний план будівництва електростанцій в УРСР (1951–1960 рр.)	247
Горло Н.В. Особливості переселення пільгових категорій населення у період будівництва Дніпровського гідрокаскаду (50-70-ті рр. XX ст.)	249
Горох М.В. Цінова політика “Торгсину” як показник ставлення держави до власних громадян на прикладі Чернігівської облконтори)	252
Десятников О.В., Морозов А.Г. Медичне обслуговування найманих робітників у сільському господарстві України в добу НЕПу	254
Кантемирова Р.М. Сільські кустарні промисли в період нової економічної політики	256
Капустян С.С. Початок сталінської „революції згори” в українському селі	258
Кузин В.Н. Зародження основ системи продовольственной безпеки в СРСР в період НЭПа	260
Кунев С.Н. Отношение крестьянства Мордовии к политике свертывания НЭПа в деревне	262

Латишева О.В. Особливості здійснення окладного страхування в сільському господарстві УСРР (1928–1933 рр.)	263
Лехан Л.Б., Дацюк Т.К. Відсторонення селянина-колгоспника від управління виробництвом (30-ті рр. ХХ ст.)	267
Лісовська О.В. Матеріально-технічне забезпечення електрифікації сільського господарства в Українській РСР (друга половина 60-х рр. ХХ ст.)	269
Лобач К.В. Сільськогосподарські переселення в Україну (1933 –1934 рр.)	271
Лубко І.М. Вплив політики ціноутворення на зміст аграрних перетворень (50-ті рр. ХХ ст.)	274
Мазило І.В. Внесок залізничників у відродження і розвиток сільського господарства України (1943 – 1950-ті рр.)	277
Мартинюк Я.М. Сільська гміна як одиниця територіального самоврядування на Волині у міжвоєнний період	279
Мельничук О.Ю. „Селяни і „Торгсин”: система заготівель побутового золота в УСРР(1932-1936 рр.)”	282
Мельничук О.А. Соціальний захист сільських робітників в Україні в 20 – 30-ті рр. ХХ ст.	284
Михайлик А.О. Нестеровецька „волинка” 1931 року	286
Мотрєвич В.П. Динаміка валової продукції сільського господарства України в 1940-е – початку 1950 – х гг.	289
Надькин Т.Д. Голод 1946-1947 годов в Среднем Поволжье (по материалам Мордовии)	290
Нечипоренко З.В. “Українізація” і забезпечення прав національних меншин Півдня України в 1920-х – на початку 1930-х рр.	292
Олійник О.С., Рибак І.В. Запровадження радянської моделі соціально-побутової інфраструктури у західноукраїнському селі (1945 – 1955 рр.)	295
Отземко О.В. Розподіл земельного фонду в Донецькій губернії (1920-1925 рр.)	297
Перехрест О.Г. Відбудова матеріальної бази сфери освіти в сільській місцевості в 1943 – 1945 рр.: проблеми та наслідки	300
Петрова А.І. Основні напрямки аграрної політики окупаційної влади на території Поділля в 1941 – 1944 рр.	304
Романець Н.Р. Боротьба з „порушеннями революційної законності” в українському селі у постголодоморний період	307
Свідерська О.М. Сільськогосподарські райони Поділля та Південно-Східної Волині у добу нової економічної політики (1921 – 1929 рр.)	309
Скрипник О.М. Хімізація сільського господарства України та проблеми модернізації хімічної індустрії в другій половині 1950-х – 1980-ті рр.	312
Сушик І.В. Колективізація Волині: насилля й спротив повоєнних років	315
Сыпченко А.В. Политический процесс по делу „Волжской контрреволюционной организации „Трудовой крестьянской партии”	318
Фільваркова А.В. Винуватці трагедії (більшовицька політика в українському селі 1928 – 1933 рр.)	321
Фрей Л.В. Політика радянської влади щодо заможного селянства України в період колективізації (1929-1932 рр.)	323
Цибуленко Г.В. Друга колективізація на Херсонщині у 1944-1947 рр.	326
Черемісін О.В. Проблеми розвитку агропромислового комплексу Херсонської області у 2000 – 2010 рр.	333
Шевельков А.И. К истории начала и некоторых итогах развития сельского хозяйства нечерноземной зоны РСФСР во второй половине ХХ в.	335

Рецензії

Пиріг Р.Я. С.В. Корновенко. Білий рух Півдня Росії: аграрна політика урядів А. Денікіна, П. Врангеля (1919 – 1920 рр.). – Черкаси, 2009. – 440 с.	339
Корновенко С.В., Морозов А.Г. І.В. Рибак. Індивідуальне селянське господарство Поділля у добу НЕПу. – Кам’янець-Подільський: ПП Сисин О.В., 2008. – 244 с.	340
Леп’яво С.А., Демченко Т.П. В.Шевченко. Скасування кріпосного права у 1861 році: спроба нетрадиційного аналізу. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – 96 с.	341
НАШІ АВТОРИ	343

